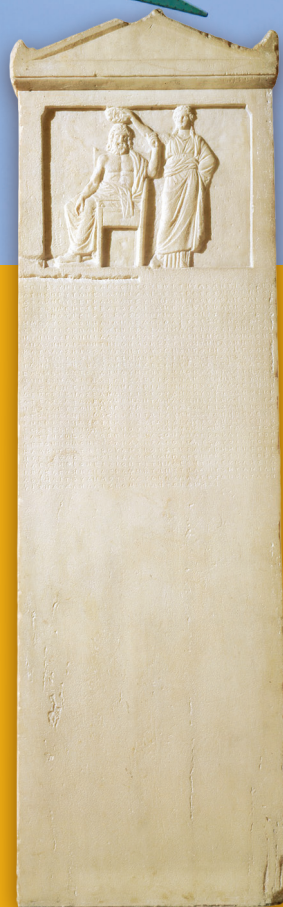

Pavo Barišić

Ideal vladavine puka

Uvod u filozofiju demokracije

Nakladnici

Hrvatsko filozofsko društvo
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Za nakladnike

Zdravko Radman
Aleksandar Jakir

Recenzenti

Marita Brčić Kuljiš
Mislav Kukoč
Zdravko Radman
Slaven Ravlić

Tajnica

Mira Matijević

Lektura i korektura

Dražan Karaman

Oblikovanje i slog

KaramanDesign

Tisak

Grafomark

ISBN 978-953-164-179-1

CIP-zapis dostupan je u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 000944809.

Senat Sveučilišta u Splitu odobrio je ovu knjigu kao
sveučilišni udžbenik odlukom s oznakom kl. 003-
08/16-06/0030, ur. br. 2181-202-03-01-16-0021.

Naklada: 1000

Knjiga je tiskana uz potporu Ministarstva znanosti,
obrazovanja i sporta, Filozofskoga fakulteta Sveučili-
šta u Splitu i Zaklade Alexandra von Humboldta.

Pavo Barišić

Ideal vladavine puka

Uvod u filozofiju demokracije

Sveučilišni udžbenik

Hrvatsko filozofsko društvo
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Zagreb, Split 2016.

Slike

Naslovnica

Kip Slobode, New York. Dar Francuske Republike u povodu stote obljetnice neovisnosti Sjedinjenih Američkih Država 1886.

Stela s atenske agore, 337./336. pr. Kr. Pri vrhu nalazi se reljef koji prikazuje *Demokraciju* kako kruni *Demos*. Ispod njega uklesan je proglas o Zakonu protiv tiranide:

Za arkhonta Phrynikha, za devete prytanijske službe Leōntidove, za koje Khairestrat, sin Ameinijin, iz dēma Akharne, bijaše tajnik, a od predsjedatelja glasovanje bijaše vodio Menestrat iz dēma Aixōne, Eukrat, sin Aristotimov, iz Peiraija reče: »Na dobrosreću puka Athēnjana, neka prihvate zakonodavci: Ako se tko podigne na tiranidu puku, ili suuspostavi tiranidu, ili puk Athēnjana ili demokraciju svrgne, tko bi onoga koji što od toga počini ubio, da bude čist od krivnje! Da ne smije nitko od vijećnika suda na Aresovu brežuljku, ako se svrgne puk ili demokracija u Athēni, uzići na Aresov brežuljak niti zasjedati na sudištu niti vijećati i o čem. Ako bi tko, kada se svrgne puk ili demokracija u Athēni, od vijećnika s Aresova brežuljka uzišao na Aresov brežuljak ili zasjeo na sudištu ili vijećao o čem, neka izgubi građansku čast, i on i rod od njega, a imutak neka mu uzme država, a desetinu božica Athēna! Da tajnik vijeća zapiše taj zakon na dvije kamene stele, i postavi jednu na ulaz na Aresov brežuljak za onoga tko ulazi na vijećalište, a drugu u skupštinu. A da blagajnik za upisivanje na stele dade 20 drahma iz onoga što puk plaća prema izglasovanim odredbama.«

(S grčkoga preveo Mislav Ježić)

Treća stranica

Crtež prema reljefu s agore.

Zaslovnica

Eugène Delacroix: *Sloboda predvodi narod*, 1830.

Sadržaj

Predgovor / 9

Uvod u filozofiju demokracije / 13

1. Filozofija i demokracija / 13
2. Demokracija na prekretnici / 16
3. O idealu vladavine puka / 17
4. Svjetlo demokracije / 22
5. Pjesnički epilog o lađi demokracije / 25
6. Literatura / 31

Antički izvori vladavine puka i republikanskih ideja / 33

1. Na čemu se temelji pojam republikanizma / 35
2. Povijesni pregled republikanskih načela / 37
3. Aristotelova zajednica jednakih građana / 44
4. Ciceronova *res publica* / 46
5. Republikanski poredak i pitanje ujedinjenja Europe / 50
6. Literatura / 56

Deliberativna demokracija i rasudna snaga mnoštva / 59

1. Razvoj pojma »deliberativna demokracija« / 61
2. Etimologija i pojmovno određenje deliberacije / 65
3. Deliberacija između pohvale i kritike / 68
4. Deliberativni pluriperspektivizam / 70
5. Tri aporije o deliberaciji / 73
6. Četiri parabole o deliberativnoj snazi mnoštva / 77
 - 6.1. Parabola o zajedničkoj gozbi / 77
 - 6.2. Parabola o prosudbi umjetničkih djela / 78
 - 6.3. Parabola o umjetničkoj slici / 81
 - 6.4. Parabola o hrani / 82
7. Deliberacija zahtijeva naobrazbu i čudorednu osnovu / 83
8. Završno razmatranje: pet argumenata u prilog deliberaciji / 85
9. Literatura / 91

O genealogiji javnosti u demokraciji / 95

1. Unutarnji odnos između javnosti i demokracije / 97

2. Prijepor o podrijetlu javnosti / 99

2.1. Božanska moć javnoga mnijenja / 100

2.2. Je li javnost moderna pojava? / 101

3. Stvaranje javnosti u antičkoj demokraciji / 104

3.1. Snaga svjetla javnosti / 105

3.2. Podrijetlo pojma javnosti / 106

3.3. Prednost ili ravnoteža javnoga ili privatnoga / 109

3.4. Telos privatnoga i javnoga / 112

3.5. Demokracija pospješuje ustanove javnosti / 114

4. Moderna preobrazba javnosti / 116

4.1. Javno monopoliziranje vlasti / 117

4.2. Javnost kao prostor kontrole vlasti / 119

4.3. Rastrgnutost moderna života / 121

5. Javnost u masovnoj demokraciji / 124

5.1. Sumrak javnosti / 125

5.2. Javnost nije utvara / 127

6. Perspektive javnosti u demokraciji / 129

6.1. Zaštita privatne sfere u demokraciji / 130

6.2. Ravnoteža javnosti i privatnosti / 131

7. Literatura / 133

Demokracija bez etosa? / 135

1. Etos i demokracija / 135

2. Građanska krepost kao pokretačka snaga demokracije / 141

3. *Esprit général* / 145

4. Umjeravanje demokracije pomoću ćudoređa / 147

5. Tri pretpostavke demokracije / 151

6. Faktor uređenosti demokratskoga poretka / 155

7. Čežnja za despocijom / 159

8. Nema demokracije bez etosa / 163

9. Literatura / 166

Građanska krepost u demokraciji / 169

1. Moderni žrvanj pravoređa / 169
2. Građanska krepost u svjetlu teorije / 173
3. Građanska krepost kao temelj demokracije / 175
4. Katalog građanskih kreposti / 178
5. Aspekti moralne krize / 180
6. Literatura / 182

Etički ideal demokracije / 183

1. Demokracija kao etički ideal čovječanstva / 187
2. Filozofija kao opća teorija odgoja / 190
3. Demokratska osnova odgoja / 193
4. Demokracija kao zajednički eksperiment poboljšanja života / 199
5. Literatura / 207

Ugrožava li globalizacija demokraciju? / 209

1. Tri temeljne preobrazbe demokracije / 212
2. Filozofski korijeni globalizacije i demokracije / 213
3. Globalizacija i demokracija / 214
4. Literatura / 217

Demokracija i »postdemokracija« / 219

1. O terminu Jugoistočna Europa / 220
2. Demokratizacija i »postdemokracija« u Jugoistočnoj Europi / 223
3. Odnos između gospodarskoga razvoja i demokracije / 226
4. Kulturno i povijesno naslijeđe individualizma i autoritarizma / 234
5. Konsocijacijska demokracija ili demokracija »podijeljene moći« / 236
6. »EU-izacija« nije isto što i »europeizacija« / 238
7. Demokracija ne odumire, nego se obnavlja / 242
8. Literatura / 246

Dodatak

Summary / 251

Kazalo imena / 261

Bilješka o tekstovima / 269

Bilješka o piscu / 271

Predgovor

Veličanstven je bio zanos generacije koja je sudjelovala u rušenju totalitarne vladavine i uspostavi demokracije u Hrvatskoj. Od osamdesetih godina 20. stoljeća na intelektualnoj pozornici, a poglavito u filozofskim krugovima, oblikovala se ideja pluralizma mišljenja koja je našla odjeka u potonjem demokratskom preokretu. Visoki ideali slobode potaknuli su oduševljenje i iskorak u novu stvarnost vladavine zasnovane na ravnopravnosti, uvažavanju različitosti, sudjelovanju u zajedničkim poslovima, raspravi o ključnim pitanjima vođenja zajednice, javnom mnijenju te poglavito na razboritosti prosudbe puka. Istinska vladavina puka i za puk bila je snažan pokretač političke energije u zahtjevu za pravednijim uređenjem društva.

Vladavina puka rađa se na osebujnim spoznajama, skupnim prosudbama i prevladavajućim osvjedočenjima građana u ideale slobode i jednakosti. Ostvaruje se odgovornom politikom svih građana i poglavito nositelja upravne djelatnosti u službi općega dobra zajednice, a potiče uzvišenim osjećajima zajedništva i uvjerenjem u pravednost poretka. Zasniva se na sposobnostima i zauzimanju sudionika za istinske čudoredne vrednote i primjeren poredak življenja prema načelu koje puk uzdiže u ulogu nositelja najviše vlasti, vrhovna zakonodavca i djelitelja pravde. Pjesnici opisuju kako ona nastaje i rađa se na sanjama i domišljajima vizionara, rasprostire se nevidljivim prazninama u ozračju na razmeđu ideala i zbilje.

Uz radost i zanos, međutim, demokracija iziskuje žrtve i odricanja, patnju i stradanje, prevrate i razaranje. Ne može se ostvariti bez građanskih kreposti pravednosti i hrabrosti, razboritosti i snošljivosti, zauzimanja za zajedništvo i političke volje za sudjelovanjem. Da bi puk, *demos*, mogao preuzeti na sebe skrb i jamstvo za upravljanje državnom lađom, za taj se odvažan pothvat u njegovu trijumfalnom pohodu traže kako sanjari tako i junaci, kako idealisti tako i politički pragmatičari, kako oni koji promišljaju tako i oni koji su pripravnici na djelo. Uostalom, to zahtijevaju sve velike ideje kada se utjelovljuju u povijesti. Ali kao što je u predavanjima o *Filozofiji svjetske povijesti* posvjedočio Hegel, »ništa nije češće i u povijesti prisutnije od tužaljke kako se ne ostvaruju *ideali* koje postavlja mašta, kako se ti veličanstveni snovi razbijaju o hridine krute i hladne zbilje«.

Pod naznačenim sam vidom od devedesetih godina započeo istraživati stvarno stanje pučke vladavine te razmatrati uzroke grubih sudara ideala s prozaičnom zbiljom. Nametnula se potreba za razumijevanjem i raščlambom stanovitih nedostataka, popratnih deficita i nerijetkih deformacija koje je novo stanje, dočekano s velikim nadama i ushitom, iznosilo na dnevno vidjelo. Kako se odnositi prema dvojabama, zašto idealizirani poredak nije uvijek idealan?

Knjiga je tako nastala kao plod višegodišnjega bavljenja temeljnim pitanjima vladavine puka. Početkom tisućljeća započinje provedba znanstvenih projekata te organizacija filozofskih savjetovanja i uređivanje publikacija posvećenih navedenoj tematici. U okviru interdisciplinarnе manifestacije Dani Frane Petrića organizirao sam 2003. u Cresu međunarodni skup *Demokracija i etika* popraćen istoimenim zbornikom radova. U Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku pokrenuo sam 2005. tečaj *Filozofija i demokracija*, koji je na deset skupova okupio znatan broj istaknutih stručnjaka i zainteresiranih studenata iz Europe, Amerike i Azije. Objavljeni su tematski brojevi domaćih i inozemnih časopisa te zbornici i publikacije kod uglednih međunarodnih nakladnika. Kao predsjednik Hrvatskoga filozofskog društva, upriličio sam 2009. godišnji simpozij na temu *Demokracija na prekretnici*, koji je među ostalim rezultirao istoimenim zbornikom. Zajedno s akademikom Henningom Ottmannom vodio sam od 2013. do 2016. međunarodni projekt institutske suradnje između Sveučilišta Ludwiga Maximiliana u Münchenu i Sveučilišta u Splitu pod naslovom *Filozofska sidra demokracije*. Za članak »Na sliku i priliku. Antički izvori republikanskih ideja«, izvorno objavljen 2014. u zborniku *Zur Geschichte des politischen Denkens*, Znanstveno vijeće Instituta za filozofiju dodijelilo mi je nagradu za znanstvenu izvrsnost.

Pojedine teme posvećene idejnim ishodištima demokracije izložene su u okviru simpozija *Mediterranski korijeni filozofije*. O idealu vladavine puka i nemirnim susretima s liticama zbilje imao sam prigodu, što ističem s osobitim ponosom i nemalim zadovoljstvom, raspravljati i razmjenjivati mišljenja sa studentima. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu uveden je predmet Filozofija demokracije, koji se izvodi od osnutka te ustanove 2005. Sadržaje posvećene teorijama pučke vladavine izlagao sam također u okviru predmeta Filozofija politike.

S obzirom na to da je oskudna literatura s filozofskim razmatranjima dosega i značenja vladavine puka, ova je knjiga napisana s nakanom da po-

služi kao sveučilišni udžbenik. Zahvalan sam mnogima koji su zaslužni za njezin nastanak. Ponajprije zahvaljujem studentima za njihove sadržajne rasprave te kritička pitanja i poticajna razmišljanja. Također zahvaljujem kolegicama i kolegama nastavnicima na korisnim primjedbama, vrijednim savjetima te naravno na suradnji i idejnim prinosima. Posebnu zahvalnost dugujem biblioteci *Filozofska istraživanja*, a isto tako izdavačkim povjerenstvima Filozofskoga fakulteta i Sveučilišta u Splitu za objavljivanje i uvrštenje u niz sveučilišnih udžbenika. Na kraju, osobitu zahvalnost iskazujem Zakladi Alexandera von Humboldta za potporu istraživanja sadržanih u knjizi kao i za potporu tiskanja.

Uvod u filozofiju demokracije

Riječ *ideal* u naslovu knjige primijenjena je u dvostrukom značenju. S jedne strane ukazuje na to kako je vladavina puka prema izvornom smislu, izvedenom iz grčkoga pojma *ιδέα* – *oblik, slika, pralik*, dosegнула značenje *uzora* ili *pojave koja služi kao uzor*. Liberalna demokracija postala je zaci-jelo planetarni uzor vladavine u svijetu za koji se u posljednjih nekoliko desetljeća opredijelila većina svjetskih građana ili barem vlada. Hegel bi takav razvoj vladavine puka opisao kao ideju koja se oblikovala u zbilju primjerenu svojem pojmu.

Međutim, ideal istodobno označuje da je nešto ostvarilo stupanj najviše-ga savršenstva. Ideal je savršenost u nekom području. U tom drugom značenju vladavina puka daleko je od ideala; a s obzirom na nedostatke i nesavršenosti koje pokazuje, pitanje je može li tako nešto uopće i dosegnuti. Jer svaka se vladavina odvija u sferi ljudskoga djelovanja koje se naziva politika. Mnogi koji su dublje promišljali ta pitanja zaključili su da je politika ne samo nesavršena nego često pokazuje i dijabolične vidove, pa su je od renesanse različiti pisci – spomenimo samo one najglasovitije poput Machiavellija i Hobbesa – nastojali osloboditi od etičkih normi koje čovjekovo djelovanje usmjeravaju prema savršenstvu. Nije bez razloga Rousseau dokazivao kako je demokracija zbog svoje savršenosti samo za narod bogova. Ljudi su nesavršena bića koja teško mogu živjeti u savršenim uvjetima pa im stoga takav poredak teško pristaje. Vladavina puka nije trajno stanje, nego postupak izvrnut stalnoj mijeni. Ideal je u neprestanom pri-jeporu sa svojom izvanjskom zbiljom. Zato on uvijek ostaje samo nešto za čime se teži i o čemu se sanja, nešto što upravlja ljudskim činidbama.

1. Filozofija i demokracija

Demokracija i filozofija zakoračile su, znakovito je, u isto vrijeme na svjetsku pozornicu – u antičkoj Grčkoj na prijelazu iz sedmoga u šesto stoljeće prije Krista. Jedan od legendarnih sedam mudraca – Solon, atenski zakonodavac – pojavljuje se kao značajan rodonačelnik jednako u oblikovanju demokracije kao i na početku filozofijske odiseje. Aristotel ga slavi kao

začetnika i utemeljitelja ustavne vladavine puka, a od Platona se ubraja među sedam legendarnih mudraca, preteča filozofije. Naravno, ima onih koji poput, primjerice, Hegela mudrim izrekama i mislima tih razboritih muževa i zakonodavaca poput Solona odriču dublje filozofsko značenje. Ali nama se čini da nisu bez razloga antički pisci, od Herodota i Tukidida do Platona i Aristotela, Solona povezivali s nastankom filozofije. O njegovoj mudrosti i putovanju u potrazi za znanjem svjedoči glasoviti razgovor s ljudskim kraljem Krezom opisan u prvoj knjizi Herodotove *Povijesti*.

Temeljni pojam koji blisko spaja obje te ljudske djelatnosti, štoviše, u osnovi je demokratskih nastojanja kao i u žarištu filozofskih promišljanja, jest pojam slobode i jednakosti građana. Cjelokupna rasprava od antičko-ga doba do danas povezana je s filozofskom težnjom da se dođe do pravedna ili dobra poretka odnosa u političkoj zajednici te do primjerena ustroja društva koje omogućuje čovjekovu slobodu i zamišljeno blagostanje. Solonova elegija *Eunomia* prvo je povijesno svjedočanstvo načela političke odgovornosti za djelovanje, *odgovorne politike*, što je temeljna pretpostavka demokracije. U tom značenju u središte rasprava i promišljanja dopijevaju pojmovi slobode i pravednosti kao misaone odrednice na koje se do danas oslanja rasprava o demokraciji.

Odnos između filozofije i demokracije nije nimalo idiličan; to je odnos stalne napetosti između misaonih ideala zapisanih u vječnim nebeskim konstelacijama i sjenovite zbiljnosti odsjaja ideja u ljudskoj špilji. U filozofskim ogledima i razmatranjima demokratskih načela prepleće se s jedne strane bespogovorno veličanje i uzdizanje demokracije u nebeske visine, a s druge žestoka kritika i osporavanje. Na stožeru pravednosti, *dike*, dubokom osvjedočenju u pravedan ustroj polisa u odnosu prema svim građanima jednako kao i na redu zasnovanom na mjeri i uzajamnoj kontroli, Solon je oblikovao počela demokracije, a na tom je istom stožeru Platon preko Sokratovih riječi u *Politei* gradio svoje prigovore kako se u demokraciji ne može uspostaviti djelotvorno pravo i obvezujuće ćudoređe.

Nasuprot Solonovu viđenju temelja zakonomjernosti, mira i blagostanja u vladavini naroda, Platon je ustvrdio da demokracija nije sposobna uvesti red u polis jer predstavlja bezvlađe, *anarhiju*. Kao uzrok toga bezvlađa naveo je upravo preveliku slobodu govora (*parrhesia*) i slobodu proizvoljnoga oblikovanja života (*eleutheria*) koje vode neumjerenosti, što je početak propasti reda u polis.

Promatra li se suvremena rasprava o demokraciji, dadu se primijetiti slična pitanja koja ostaju aktualna od doba drevnih mudraca. Jedno od takvih, koje je na početku već izronilo, prijeti današnjoj demokraciji više od mnogih drugih. Riječ je o pogubnu utjecaju novca i plutokracije u odnosu na vladavinu *demosa*. Solon je ukazivao na pogibelj da građani sami iz vlastite nerazumnosti pokvare veliki grad, a kao razloge naveo je zavodničku moć novca i njegovu zamamnost te bespravnu nakanu upravitelja naroda.

Upravo o takvim opasnostima u pogledu na moderne izazove globalizacije svjedoči Jean-Marie Guéhenno u svojoj svjetski poznatoj knjizi *Svršetak demokracije*, objavljenoj 1993. Prepoznavajući znakove erozije nacionalne države u globaliziranom gospodarstvu, postavio je pitanje je li uopće moguća demokracija bez nacije i institucijskoga ustroja koji je povezan s idejama prosvjetiteljstva. Zaključak je pesimističan, stari se demokratski institucionalni okvir urušava međunarodnim premrežavanjem u kojemu moderna moć nalazi svoj izraz u novcu, a financijski se posao uzdiže kao jedina mjerodavna istina. Na mjesto demokratskih institucija i liberalne republike, prema njegovu pretkazanju, nastupa *imperijalno doba* koje postavlja univerzalni zahtjev, ali se više ne nadovezuje na političke tradicije Europe.

Zacijelo, konačnih odgovora na iskonska pitanja o biti i načinu idealna pravedna uređenja društva prema načelu slobode nema. Kao što je Hans Kelsen kazao za pitanje pravednosti, to je jedno od vječnih pitanja kao i pitanje istine koje se nameće ljudskom umu kao izazov, pitanje na koje se ne može zasnagda odgovoriti. Ali očito je smisao pitanja o pravednome poretku, o demokraciji, upravo u tome da se pred svako povijesno razdoblje, pa i suvremeno globalizacijsko doba, iznova postavi isti upit. Smisao je iskonski u traganju, u prepoznavanju znakova i vlastitom umijeću življenja prema zvjezdanim načelima.

Demokracija je ideal koji se ne može ostvariti, ali mu se može manje ili više približiti. Čak i ako se u izvođenju zaključaka ugledamo na krajnje skeptike i dokazujemo kako je demokracija teško ostvariva jer nigdje ne vlada narod nego više ili manje birokratizirane vlade i činovnici, koje je u pravilu teško pozvati na odgovornost, onda ipak na koncu preostaje još uvijek dovoljna minimalna odrednica demokracije koja opravdava taj oblik vladavine. Odstranjajući okamskom britvom suvišne argumente, Karl Popper ističe da je vladavini puka kao opravdanje dovoljna nepobitna činjenica što omogućuje smjenjivanje vlade bez prolijevanja krvi. U glasovitom

razgovoru za tjednik *Der Spiegel* iz 1987. podijelio je državne oblike na dva osnovna vida – one u kojima je moguće glasovanjem smijeniti vlast bez prolijevanja krvi i one u kojima to nije moguće. Prvi je oblik nazvao demokracijom. Promjena je vlada očito neminovna, s nenasilnim promjenama povezana je i sloboda koju u pravilu zatiru one vladavine koje se ne daju mijenjati izraženom voljom građana. Zato demokracija i dalje ostaje nenadmašan uzor slobode građana, ostavljajući po strani sve poteškoće i nedostatke s kojima njezina politička provedba može biti skopčana. Sloboda pojedinca povezana je s elementarnom slobodom izbora, kako izbora onih koji obavljaju zajedničke poslove tako i svih drugih vidova slobode.

2. Demokracija na prekretnici

Pri kraju dvadesetoga stoljeća, usporedno s novim zamahom globalizacije što je nastupio krajem osamdesetih godina, liberalna demokracija doživjela je neizmjeran uspjeh. Postala je prevladavajući politički model ustrojavanja društva u većini zemalja svijeta. Međutim, istodobno su se na obzoru pojavile nove opasnosti i izazovi. Na vidjelo je dospjela opasnost da globalizacijski proces smanji područje izvornoga političkoga djelovanja i javnoga prostora, neizostavan temelj demokracije. Razarajući fundamentalne sastavnice nacionalne države – kao što su suverenost, teritorijalna vlast, državni narod i nacija – globalizacija istodobno razara institucionalna sidra dotada prevladavajućega oblika predstavničke demokracije. Stoga je sve očitije potrebna korjenita preobrazba i odgovarajuća prilagodba demokracije suvremenom globalizacijskom kontekstu.

U svjetlu suvremenih rasprava o perspektivama demokracije i »post-demokracije«, razmatranja u ovoj knjizi potaknuta su s jedne strane promišljanjem mjesta građanina i uloge političke javnosti od prvotnih antičkih oblika vladavine puka do suvremene globalizacijske prekretnice. Globalno širenje demokracije nametnulo je pitanje o ostvarivosti ideje i zasnivanju svojevrsne svjetske demokratske zajednice onkraj državnih granica. Kako pri tomu izgraditi globalne demokratske institucije koje će pomoći demokraciji na prekretnici da ispuni postavljene ideale slobode, jednakosti i pravednosti? Kakva je uloga građana, a kakva novih medija, javnosti i javnoga mnijenja u oblikovanju moderne demokracije?

S druge je strane tematika demokracije povezana s pitanjima demokratskoga odgoja i obrazovanja građana. O toj je važnoj problematici krajem 19. i prvoj polovici 20. stoljeća dalekosežno progovorio jedan od najznačajnijih novijih filozofa demokracije – John Dewey. Originalnim promišljanjima ideja demokracije i dosega odgoja pri uspostavi slobode i jednakosti građana on je postao važan predstavnik filozofske tradicije koja seže od Platona i Aristotela preko Montesquieua, Rousseaua, Tocquevillea i Milla do naših dana.

Kritičko propitivanje pravednoga ustroja političke zajednice od antike je trajna preokupacija filozofskih pisaca koja ne jenjava ni danas. Misao demokracije u Deweyevu djelu predstavlja zacijelo ideju vodilju sraslu s cjelinom njegova djela. Dokazivao je demokraciju kao najbolji oblik društva i svoj je demokratski optimizam nastojao povezati s osebujnom filozofijom odgoja. Demokratske ustanove ostvaruju se u idealu racionalnoga diskursa među jednakim građanima, deliberacije koja je u osnovi cjelokupne ljudske komunikacije. Kao što je pitanje demokratskoga odgoja važno za prve oblike demokratskoga ustava u antici, ne manje značenje politički odgoj ima i na suvremenoj globalizacijskoj prekretnici.

3. O idealu vladavine puka

Krajem travnja i početkom svibnja 1990. održani su prvi višestranački izbori u Republici Hrvatskoj. Pogled unatrag na četvrtstoljetni demokratski put bio je inspirativan poticaj na razmatranje iskustava s vladavinom puka. Jesu li građani zadovoljni i jesu li se ispunila velika očekivanja i lijepi snovi? Koliko je liberalna vladavina puka zapravo ostvarila žuđenu slobodu i blagostanje? Je li lijepa iz blizine kao što se priviđala iz »samoupravnoga socijalizma«, *raja* koji je uvjeravao građane da žive u najboljem poretku na svijetu, dok je samo jedna svemoćna Partija promicala svoju ideologiju i postavljala kandidate? Najviše što se moglo učiniti bilo je ne sudjelovati u izbornoj farsu. Ali to ionako ne bi ništa promijenilo na stvari.

Tijekom vremena prvotni je zanos očito splasnulo, pa se može zrelo rasuđivati o stvarnosti demokracije. Može se odvagnuti *pro et contra*, dobitak i blagodati što ih je donijela spram mana i nedostataka što ih je pokazala. Sudeći prema općem mnijenju, potonjih je znatno više. Kad se iziđe na uli-

cu i građani zapitaju o njihovu iskustvu s vladavinom puka proteklih godina, začudna je količina nezadovoljstva i zdvajanja. Ne samo što mnogi smatraju da im se očekivanja nisu ispunila, nego se nadmeću u ocrnjivanju stanja. Sredstva masovnog priopćavanja šire pesimistične slike i natječu se u isticanju loših primjera. Politika i bavljenje javnim poslovima, što je za filozofe poput Platona i Aristotela bio najplemenitiji poziv i najveća čast, postala je *čedom pakla* i nečasnom radnjom. Oni koji se njome bave postali su osobe dvojbenog morala te uživaju sve manje povjerenje u društvu.

U odgovorima građana izlazi na vidjelo mnijenje što podsjeća na poznate stihove *Borisa Marune*. Pjesnik je iz daljine zaljubljeno sanjao i zanosno pjevao o svojoj dragoj. Međutim, kada joj se približio i pjesnički san postao java, kada je nedostižna ljepotica postala stvarnost, zaključio je:

Bilo je lakše voljeti te iz daljine,
 Biti s tobom u noćima beskrajnih književnih rasprava
 Dok se magla dizala na moru i odmah ruke otklanjao
 Ona pamćenja što se nisu uklapala
 U rečenične nizove čežnje:
 Ništa nije moglo narušiti predodžbu o tebi.¹

Kada se zaljubljeniku ispunila želja i daleka *Bernadette* postala svakodnevica, pjesnik je »izbliza« *osjeća kao truli zub, otvorenu ranu, čekićanje živca, živo meso besmisla, bolest pred kojom su oboje bespomoćni kao pred kakvim proglasom propasti*. Začudan je preokret duševnoga stanja. Iz radosti i ushita, ljepote i smisla zapada u tjeskobu i očaj. Ne vidi pred sobom ništa do li apsurd i nemoć, bolest i raspadanje.

Ta zar nije slično i s predodžbom o vladavini puka, valja se zapitati. Izgledala je ljepše i draže u snu i pjesmi, nego na javi i u stvarnosti. Nekima se čini da bi bilo bolje vratiti se u pjesnički »čist i doslovan doživljaj samoće«, u jednoguman edenski vrt Partije koja misli za sve, na *farmu* u kojoj je bilo lijepo maštati o demokraciji. Kao što o slobodi najljepše pjevaju sužnji. No, demokracija je tu, valja s njome živjeti. Svako toliko novi izbori donose razočaranja, velika obećanja, opsjene, *spin doktore* i iznevjerena očekivanja. Ušla je u uporabu prispodoba o *klackalici smrada*. Kad dodija jedna vlada-

¹ Maruna 1996.

juća garnitura, građani je odgurnu od sebe. Kad prođe stanovito vrijeme i oni se zasite promjene, otkriju da ni sljedeća ne miriše mnogo bolje.

Zašto je tomu tako? Je li liberalna vladavina puka u stvarnosti doista razočaranje? Ima li sličnosti s onim što pjesnik poručuje? On ima stvaralačku slobodu i bujnu maštu, zato tako provokativno govori o vlastitim doživljajima. Time čitatelja potiče na suosjećanje, rasuđivanje i promišljanje. Međutim, nije istinska demokracija tako loša i razorna. Ona je s jedne strane ideal, ali s druge strane zbiljnost koja se očituje u mnoštvu oblika. Nju treba voljeti i živjeti sve i kada pokazuje znakove *nemoći i bolesti, kada joj trunu zubi i opada kosa*, odnosno kada se čini da se njome ne mogu uvijek najefikasnije riješiti sve gospodarske poteškoće i društvene zavrzlake. Za nju valja skrbiti i boriti se kao što se bori za zidine grada, kako je o zakonima svojedobno kazivao Heraklit. Demokracija je više od pukoga ideala.

Razmišljanja o naravi i razvoju oblika vladavine iznose na vidjelo da se demokracija nalazi na odlučnoj globalizacijskoj prekretnici. Poteškoće i nedoumice s kojima se susreću građani u Hrvatskoj nisu izolirano iskustvo, treba ih promatrati u širem obzoru. Valja baciti pogled na stanje u drugim zemljama, od onih koje desetljećima razvijaju sofisticirane oblike demokratske deliberacije preko onih koje su prije četvrt stoljeća zaplovile u demokratski svijet kao i Hrvatska, ponajviše u Srednjoj i Istočnoj Europi, do zemalja koje su prije nekoliko godina u arapskom proljeću najavile demokratski preporod, pa su ponegdje, gle apsurd, zapale u još veći kaos, neslobodu i sukobe. Nema jednoznačna odgovora ni čarobnih formula koje mogu riješiti sve dvojbe i nedoumice s kojima demokracija suočava građane.

Oni koji misle da je »kerumizacija Hrvatske« kakvu opisuje posljednji prilog u zborniku *Demokracija na prekretnici*² specifično hrvatsko iskustvo što svjedoči o raširenom populizmu, političkom primitivizmu i opadanju građanske svijesti, prejednostavno odgovaraju na složena pitanja. Zavodnika puka, demagoga, bilo je i u atenskoj *agori*, od Pizistrata do Alkibijada. Ima ih i sada u Grčkoj, valja primjerice spomenuti bivšega ministra financija koji je u Zagrebu prije nekoliko godina pokazivao nekomu srednji prst. No, nakon njegova kratkog razdoblja na vlasti postalo je bjelodano da nije lako ispuniti velika predizborna obećanja o izlasku naroda iz dužničkoga

2 Muzur / Rinčić 2014., 347 i dalje.

ropstva. Malo je Solona kojima je to pošlo za rukom. Demagogije imaju svoj vijek trajanja, obično kratak. Ali trajno ostaje pitanje koje treba pozornije razmatrati: što građani traže i zašto. Što su uzroci njihova nezadovoljstva i kakve su im istinske potrebe?

Veličina je Solona, s kojim je započela zapadna *odiseja* demokracije, to što je spoznao potrebe građana i učinio ih odgovornima za javne poslove i politiku. U tomu leži tajna vladavine puka: *deliberativnim putom, vijećanjem i skupnim razmatranjem uključiti sve građane u upravljanje i potaknuti njihovu svijest o zajednici i općem dobru*. Pretpostavka je za to skromnost, koja je postala glavna krepost demokracije kako potvrđuje Montesquieu, te za kolektivnu pamet koja se suprotstavlja oholima. Najveća opasnost gradu odnosno državi, poučava Solon, potječe odatle što građani zapadaju u sužanjstvo i tiransku vladavinu zbog vlastite zloće i bezumnosti kada ih obuzme pomama za novcem i kad ih zavedu isprazne riječi onih koji laskaju puku:

Ako ste podnosili nevolje zbog svoje nevaljanosti,
nemojte prebacivati bogovima krivicu za to.
Vi ste ih sami ojačali time što ste ih spasili
i zbog toga ste stekli teško ropstvo.
Svaki od vas ide tragovima lisice,
ali svi zajedno imate samo malo pameti.
Vi gledate u govor i riječi laskavaca,
a ne gledate uopće na ono što se događa.³

Demokracija je najmanje loš od svih oblika vladavine, uvjeravao je Churchill. Ali valja dodati da je istodobno najteži i najzahtjevniji. Traži odgovornost svih, umjerenost i skromnost u poslovima upravljanja zajednicom i ograničenje moći koja po svojoj naravi teži neizmjernosti. Nije lako razlučiti pravi put od onoga koji s medom u ustima nude razni laskavci i zavodnici puka. Na prvi pogled stvar izgleda jednostavno, svi znaju skrbiti o vlastitu probitku. Ali teško je spoznati kako treba upravljati zajedničkim dobrima i javnim poslovima.

Za razmišljanje o dvojabama i zagonetkama demokracije poučna je prisposoba o drevnoj dalekoistočnoj mudrosti sadržanoj u ceremoniji čaja. Ja-

³ Laertije 1979., 16; Solon 2, 52.

panskoga učitelja čaja Sen no Rikyua (1522.–1591.), koji je bio poznat po svojoj filozofiji »wabi-cha«, traženju ljepote u jednostavnosti, jedan je učenik zapitao: »Učitelju, što je krajnji smisao puta čaja?« Učitelj je na to odgovorio: »Ljeti je vruće, zimi je hladno; prema tomu se valja upravljati.« Učenik je na to kazao: »Ako je tomu tako, onda ja više ne trebam vašu posebnu pouku, to znade moja malenkost sama od sebe.« Učitelj je međutim primijetio: »Ali ako ti to doista ostvariš, onda ću ja postati tvoj učenik.«

Zacijelo je tako i s djelotvornošću vladavine puka u jednostavnosti i upravljanju prema načelima. Nije to teško i mudrost naoko nije velika. A opet ni najveći učitelji ne uspijevaju ostvariti njezine svima jasne zahtjeve. Živjeti slobodu, što se čini najlakšim, pokazuje se itekako zagonetnim.

Demokracija se, kao već nekoliko puta u povijesti, nalazi na prekretnici, suočena s trima velikim *aporijama*. Kako svladati velike prostore, a da građani budu subjekti uređivanja javnih poslova? Kako se nositi s izazovom velikih brojeva, ako se želi uvažiti sloboda i mišljenje svakoga građanina? Znatan je problem u suvremenom svijetu poglavito odgovoriti na izazove multikulturalnosti. Na prvi se pogled *aporije* ne čine preteškima, ima svagda ideologija koje nude lake i brze odgovore. Ali živjeti i ostvariti ta jednostavna učenja znatno je teže. Zato se mnogi krivo povode za time da je *bilo lakše voljeti vladavinu puka iz daljine*.

Prava se ljubav prema demokraciji dokazuje ovdje i sada. Pri tome može pomoći jednostavna japanska filozofija *wabi-sabi*, koja priznaje tri stvarnosti: *ništa nije trajno, ništa nije dovršeno i ništa nije savršeno*. Valja u vlastitim redovima potražiti vjerodostojne reformatore koji se zauzimaju za pravdu i opće dobro, a ne obične zavodnike puka. Solon poručuje: raspoznavajte među sobom skromne, razborite i samozatajne ljude koji znaju put do jednostavnih istina za življenje u demokraciji i slobodi. Tako ćete obilježavajući uspjehe i slaveći dosege demokracije s ponosom moći kazati – znali su ujediniti puk, učiniti građane slobodnima, uvaženima i odgovornima za upravljanje zajedničkim poslovima, vrijedilo ih je slijediti na putu istinske vladavine puka.

4. Svjetlo demokracije

Opisujući europsko dvadeseto stoljeće, britanski povjesničar Mark A. Mazower u naslovu svoje knjige iz 1998. godine koristi znakovitu sintagmu *Mračni kontinent*. I doista, kada se prelistaju stranice koje opisuju događaje novije povijesti potvrđuju se slike tame i užasa što su ispunile prošlo stoljeće.

U prvom su planu nacionalni sukobi i ratna razaranja. Prekrajaju se granice. Eksperimentira se s narodima i umjetnim državnim tvorevinama. Neke nacije nestaju, a nove države nastaju u raskolima i sukobima. Politički prevrati potresaju temelje mira i sigurnosti, a totalitarni režimi zatiru slobodu i uništavaju živote mnogih ljudi. S te strane promatrano, dotadašnja predvodnica svjetske civilizacije doista uranja u suton, postaje kontinent mraka.

Glasoviti je Oswald Spengler u jednoj od najpopularnijih knjiga s početka dvadesetoga stoljeća upotrijebio izraz *Propast Zapada*. Njemačka riječ »Untergang« znači ujedno zalazak i propast. Posrijedi je prije svega zalaz i sumrak europske uljudbe, civilizacije koja je obilježena europskim jedinstvom u latinskom srednjem vijeku i novovjekovnim planetarnim širenjem europskoga utjecaja na sve kontinente.

Ali prema znakovitim riječima filozofa i pjesnika Friedricha Hölderlina, gdje je pogibelj, tu se nazire i spas. Valja naznačiti da se u europskom pomračenju i političkoj krizi pojavilo svjetlo izbavljenja. U 20. je stoljeću ponovno, ovaj put u posvemašnjem globalnom širenju, prihvaćeno ono što je nastalo u grčkoj kolijevki europske uljudbe, demokratski oblik vladanja u zajednici. Europa se vratila svojim demokratskim korijenima, poretom koji ju je u stanovitim povijesnim razdobljima lučio od vladavina Istoka. Posljednja knjiga Seymoura Martina Lipseta pod znakovitim naslovom *Stoljeće demokracije* započinje riječima Amartye Sena o tome kako je dominantna pojava u 20. stoljeću upravo »nastanak i razvoj demokracije«.⁴ Uspon demokracije u Europi pokazuje da stoljeće nije završilo u posvemašnjem mraku.

⁴ Lipset / Lakin 2006., 15.

Do početka stoljeća odrasle osobe obaju spolova uglavnom nisu imale pravo glasa, a danas je to posvemašnja tečevina. Borba za opće pravo glasa žena bila je dugotrajna i mukotrpna. Začudno je kako su se u tom postupku pokazale vrlo tvrdokornima zemlje s dugom demokratskom tradicijom poput Švicarske, koja je kao prva moderna zemlja 1848. uvela opće pravo glasa za muškarce, ali je tek 1971. priznala opće pravo glasa ženama na federalnim izborima. U razdiobi vlasti uloga parlamenata sve je snažnija. Zaštita ljudskih prava postaje opće dobro, prepoznatljiv znak slobode. Pravda zadobiva stožerno mjesto u pravosudnom sustavu, koji nije samo sklop pozitivnih zakona što ih valja slijepo provoditi. Izgrađuje se međunarodni poredak prava zasnovan na načelima pravednosti i mira.

Zanimljivo je promatrati kako europski brod plovi u 21. stoljeće, nakon baršunastoga prevrata i pobjede demokracije nad komunizmom 1989., kada su popucali okovi koji su stvarali bipolarnu napetost. Očito je nakon gubitka svjetskoga primata Europe nastupilo doba otriježnjenja i samoosvještenja. Pola stoljeća u znaku obnove demokracije donijelo je, osim otkrića trajnih vrednota pučke vladavine u prostoru privatnosti pojedinca i obitelji, također svijest o socijalnim odgovornostima. Demokracija traži manje presezanja i miješanja u privatni život građana nego drugi državni oblici.

Smjeru demokratskoga ujedinjenja u kojemu se Europa počela kretati nakon druge svjetske ratne kataklizme pridonijela je u bitnome zacijelo vizija utemeljitelja paneuropske ideje Richarda Coudenhove-Kalergia. Premda se u mraku prve polovice europskoga 20. stoljeća nisu odmah uspjele ostvariti paneuropske vizije, one nisu ostale puka utopija, kao velike ideologijske iluzije poput boljševičkoga komunizma. Europska Unija gradi političku i gospodarsku cjelinu na kontinentu kojemu se ponovno otvara svijetla perspektiva. Utemeljitelj paneuropskoga pokreta izrijekom je opisivao zastarjeli politički sustav u Europi kao bolesni kontinent čijim će se ozdravljenjem ukazati *Nova Europa*.⁵ Njegov izraz Paneuropa označuje program udruživanja Europe u svrhovit političko-gospodarski savez, a to je proces koji se odvija pred našim očima.

Pitanje je kakav oblik demokratskoga saveza država Europa želi izgraditi. Da odgovor na to pitanje nije posve jednostavan, potvrđuju prijevori

5 Coudenhove-Kalergi 2005., 38.

i poteškoće povezani s europskim ustavom. Nakon nekoliko neuspješnih pokušaja ipak je 2007. poglavarima država i vlada članica Europske Unije pošlo za rukom da postignu suglasnost o ustavnom ugovoru. Međutim, izostao je zacijelo snažniji historijski patos ustava za oznaku novoga početka zajednice europskih država, kako je to ostvareno primjerice u američkoj Deklaraciji o nezavisnosti i Ustavu, dakle sličnim utemeljujućim aktima ujedinjenih država.

Polagan je postupak otkrivanja zajedničke europske kulture nakon stoljetnih nadmetanja naroda različitih jezika i običaja. Mukotrpno izlazi na vidjelo da postoji europski identitet. Taj je identitet Europe zasnovan ponajviše upravo na duhovnoj tradiciji koja u prvi plan ističe slobodu i demokraciju. Ideja slobode i demokracije stvara danas Europu kao novu povijesnu i moralnu individualnost. To je posebice dospjelo na vidjelo u katalogu ljudskih prava u ustavu, koji svjedoči o snažnoj struji europskih kršćanskih vrednota, socijalne pravednosti i shvaćanja čovjeka.

Osebužno je mjesto Europe danas u njezinu posredujućem djelovanju između liberalne demokracije po američkom modelu zasnovane na snažnom individualizmu i oblika vladavine istočne Azije prožetih autoritarizmom. Europska je misija ublažavanje krajnosti i izgradnja vlastitoga modela prožimanja društvene solidarnosti i individualne slobode. Autoritarni je oblik vladavine višekratno u povijesti potvrdio svoju razornost, a danas se sve više iskazuju i negativni učinci globalizacije svjetskoga tržišta isključivo u znaku stjecanja dobiti. Europa može ponuditi svoju mjeru i politički putokaz u smjeru europske demokracije bez prevelikih iracionalnosti i društvenih napetosti. Iz zapadnjačke slike čovjeka proizlazi ideja socijalnoga tržišnog gospodarstva koje se zasniva na odgovornosti i solidarnosti.

Premda je začetak ujedinjavanja Europske Unije proistekao iz zajedničke carinske unije i tržišta, paneuropski projekt Europe ne ostaje puki oblik prilagodbe europskoga kapitalizma potrebama globalizacije u usponu. Očito je posrijedi nešto više od gospodarskoga i monetarnoga povezivanja jedinstvenom valutom – eurom. U tu svrhu Europska Unija treba prevladati demokratski deficit u kojemu građani gube osjećaj pripadnosti i sudjelovanja. Tek je građanin koji ravnopravno i zainteresirano sudjeluje u politici potpun subjekt demokracije. Snaga se nekoga ustava provjerava i potvrđuje u krizama i prevratima. Valja se nadati da će demokratsko svje-

tlo u Europi, na kojemu je zasnovan mir i stabilnost njezina poretka, biti dovoljno snažno da izdrži sve financijske i globalne potrese i krize.

5. Pjesnički epilog o lađi demokracije

Urušavanje Berlinskoga zida, zaustavljanje hladnoga rata, kidanje željezne zavjese, prevladavanje blokovske podjele te osobito širenje svjetla demokratske slobode na istok Europe, u Aziju i druge dijelove globusa krajem osamdesetih godina prošloga stoljeća pobudili su snažne emocije i izazvali znatne reakcije diljem svijeta. Mnogi su vodeći ljudi, državnici, umjetnici, filozofi kao i obični građani iznosili svoja viđenja tih povijesnih zbivanja. Među onima koji se ističu svojim oštroumnim, a katkad i ironičnim prosudbama o onome što se zbiva na povijesnoj pozornici, ističe se glasoviti kanadski pjesnik i popularni pjevač Leonard Cohen. Da je njegova poezija prožeta dubljim filozofskim promišljanjima i duhovitim porukama, posvjedočio je Jason Holt okupivši dvadesetak autora te priredivši zanimljiv zbornik u kojemu su prikazali dosege i značenje njegove »filozofije«.⁶ Istraživanja Cohenovih pjesama i književnoga opusa u svjetlu filozofijskih i religijskih ideja iznijela su na vidjelo zanimljive nalaze.

Kada su mnogi zanosno slavili dolazak vladavine puka na istok, Cohen je u duhu svoje životne »filozofije«, koja s ironijskim odmakom promatra pojave iz različitih kutova, postavio stvari malo drukčije. U album *The Future*, koji je objavljen 1992., proričući mnoge mračne slike budućnosti, uvrstio je pjesmu pod naslovom »Demokracija«. U toj refleksivnoj, politički i socijalno angažiranoj poemi opjevao je stanje stvari u zemlji u kojoj je prije dva stoljeća započela moderna odiseja vladavine puka. Oslikao je što novi demokratski val znači za kolijevku demokracije u Sjedinjenim Američkim Državama, kako plovi njezina moćna državna lađa demokracije.

U razgovoru vođenom u veljači 1992. i objavljenom u knjizi Paula Zolloa *Pisci pjesama o pisanju pjesama* pod naslovom »U tornju od pjesme« Cohen je iznio svoja razmišljanja koja su ga potaknula na pitanje odakle demokracija dolazi i kamo zapravo plovi. Zaključio je da se ona u biti ne širi

⁶ Holt 2014.

samo na istok, nego se kao u kakvu laboratorijskom pokusu neprestance preporađa i preobražuje na mjestu gdje se začela: »To je bilo kada je pao Berlinski zid i svi su govorili kako demokracija dolazi na istok. A ja sam bio poput onoga mračnog momka koji se uvijek pojavi na zabavi kako bi pokvario orgije ili nešto slično. Pa sam kazao: »Ne mislim da će se tako zbivati. Ne mislim da je to tako dobra ideja. Mislim da će posljedica toga rušenja zida biti mnogo patnje.«⁷ Nekoliko je puta spomenuo kako će mnogi poželjeti da se ponovno vrate i Staljin i Berlinski zid.

Pitajući se kamo demokracija zapravo dolazi, orisao je lađu demokracije kako plovi u obećanu zemlju, na zapad. Dolazi u Ameriku, zemlju čija je »iznimnost« od Tocquevilleovih prvotnih nalaza opisana upravo u svjetlu ponovna otkrića vladavine puka. Upozorio je, skeptičan i ironičan kakav jest u svojim dvoznačnim i tajanstvenim iskazima, na to da dolazak demokracije nije »euforičan« niti »medeni mjesec«. Nad cijelom se pjesmom nadvija blaga ironija kako spram demokracije tako i spram Amerike. Ali to nije ironija koja ismijava, nego ironija koja raskriva duboko uvažavanje »eksperimenta demokracije u toj zemlji« i intimnu simpatiju prema nje-mu: »Jer tu je zapravo mjesto gdje se eksperiment odvija. Tu je doista mjesto gdje se rase međusobno sučeljavaju, gdje se klase, gdje se rodovi, gdje se čak i spolne orijentacije međusobno sučeljavaju. To je stvarni laboratorij demokracije.«⁸ Ono što se odnosi na demokraciju u Americi, ono što se tamo odvija, zacijelo i treba projicirati na globalni laboratorij. Jer moćna se lađa odavna zaputila na plovidbu zemaljskim globusom. No, je li to doista brod slobode ili korablja robova, ostaje trajno pjesnikovo i iskonsko filozofsko pitanje.

⁷ Burger 2014., 271.

⁸ Burger 2014., 271.

Democracy

It's coming through a hole in the air,
from those nights in Tiananmen Square.
It's coming from the feel
that this ain't exactly real,
or it's real, but it ain't exactly there.
From the wars against disorder,
from the sirens night and day,
from the fires of the homeless,
from the ashes of the gay:
Democracy is coming to the U.S.A.

It's coming through a crack in the wall;
on a visionary flood of alcohol;
from the staggering account
of the Sermon on the Mount
which I don't pretend to understand at all.
It's coming from the silence
on the dock of the bay,
from the brave, the bold, the battered
heart of Chevrolet:
Democracy is coming to the U.S.A.

It's coming from the sorrow in the street,
the holy places where the races meet;
from the homicidal bitchin'
that goes down in every kitchen
to determine who will serve and who will eat.
From the wells of disappointment
where the women kneel to pray
for the grace of God in the desert here
and the desert far away:
Democracy is coming to the U.S.A.

Sail on, sail on
O mighty Ship of State!
To the Shores of Need
Past the Reefs of Greed
Through the Squalls of Hate
Sail on, sail on, sail on, sail on.

It's coming to America first,
the cradle of the best and of the worst.
It's here they got the range
and the machinery for change

Demokracija

Dolazi kroz rupu u zraku,
iz onih noći na Trgu Tiananmen.
Dolazi iz osjećaja
da to baš nije stvarno,
ili je stvarno, ali baš nije tu.
Iz ratova protiv nereda,
iz danonoćnog zvuka sirena,
iz vatri beskućnika,
iz pepela gayeva:
Demokracija dolazi u SAD.

Dolazi kroz pukotinu u zidu;
na vizionarskom valu alkohola;
iz nemuštog prepričavanja
Propovijedi na Gori
koju uopće ne razumijem.
Dolazi iz tišine
pristaništa u zaljevu,
iz hrabrog, smjelog, izubijanog
Chevroletova srca:
Demokracija dolazi u SAD.

Dolazi iz tuge na ulicama,
svetih mjesta gdje se susreću rase;
iz ubojite svađe
što se vodi u svakoj kuhinji
o tome tko će dvoriti, a tko jesti.
Iz vrela razočaranja
gdje žene kleče u molitvi
za milost Božju u ovoj pustinji
i u pustinji negdje daleko:
Demokracija dolazi u SAD.

Plovi dalje, plovi dalje
Moćna Lađa Države!
Do Obala Potrebe
Mimo Grebena Pohlepe
Kroz Oluje Mržnje
Plovi, plovi, plovi, plovi.

Ona dolazi prvo u Ameriku
kolijevku najboljih i najgorih.
Ovdje imaju široko polje
i strojeve za promjenu

and it's here they got the spiritual thirst.
It's here the family's broken
and it's here the lonely say
that the heart has got to open
in a fundamental way:
Democracy is coming to the U.S.A.

It's coming from the women and the men.
O baby, we'll be making love again.
We'll be going down so deep
the river's going to weep,
and the mountain's going to shout Amen!
It's coming like the tidal flood
beneath the lunar sway,
imperial, mysterious,
in amorous array:
Democracy is coming to the U.S.A.

Sail on, sail on
O mighty Ship of State!
To the Shores of Need
Past the Reefs of Greed
Through the Squalls of Hate
Sail on, sail on, sail on, sail on.

I'm sentimental, if you know what I mean
I love the country but I can't stand the scene.
And I'm neither left or right
I'm just staying home tonight,
getting lost in that hopeless little screen.
But I'm stubborn as those garbage bags
that Time cannot decay,
I'm junk but I'm still holding up
this little wild bouquet:
Democracy is coming to the U.S.A.

i ovdje imaju duhovnu glad.
Ovdje je obitelj razorena
i ovdje usamljeni kažu
da srce treba otvoriti
širom iz temelja:
Demokracija dolazi u SAD.

Dolazi od žena i muževa.
O draga, opet ćemo voditi ljubav.
Tako ćemo duboko ponirati
da će rijeka zaplakati,
a planina će kliknuti Amen!
Dolazi kao plimni val
za mjesečeve mijene,
veličanstvena, otajstvena,
zaljubljenički urešena:
Demokracija dolazi u SAD.

Plovi dalje, plovi dalje
Moćna Lađa Države!
Do Obala Potrebe
Mimo Grebena Pohlepe
Kroz Oluje Mržnje
Plovi, plovi, plovi, plovi.

Sentimentalan sam, razumij me pravo,
volim zemlju, ali ne podnosim prizor.
I nisam ni desno ni lijevo
jednostavno ostajem kući večeras,
gubeći se u tom beznadnom malom ekranu.
Ali tvrdoglav sam kao one vreće za smeće
kojima Vrijeme ne može ništa,
smeće sam, ali još pružam
ovaj buketić poljskog cvijeća:
Demokracija dolazi u SAD.

Premda u stihovima pjesme prosijavaju sumorni tonovi i mračne misli o zamršenim političkim pitanjima na koja se češće osvrtao, od Drugoga svjetskoga rata, Holokausta, Hiroshime, Staljina i Tiananmenskoga trga do patnji i stradanja što nadolaze iz budućnosti s olujnom mećavom koja je prešla prag rušeći željeznu zavjesu, pjesnik ipak ne očajava i ne zdvaja. Štoviše, s neskrivenom radošću i znatnom simpatijom slavi nastojanja demokratskih reformista te kliče moćnom brodu demokracije koji nezaustavljivo plovi. Nisu posve besmislene borbe protiv bezvlađa i nereda. Sirene koje zavijaju danju i noću oglašuju velike patnje. Označuju vatre beskućnika. Pepeo zabranjenih, izopćenih i prognanih sastavni je dio trajnih ratova koji se vode za visoke ideale. Preostaje utjeha u malom buketu nepoderive vjere u demokraciju.

Promatrajući proročanski budućnost, pjesnik ne rezignira nad bijedom zbilje nego otvara ufanje u svjetliji obzor prema kojemu nas nosi lađa demokracije. U svemu je prisutna istinska narav stvari i njihova opreka. To je dijalektika svijeta koju valja spoznati u njezinoj biti. Ključni pripjev u pjesmi »Hvalospjev« (Anthem) kazuje kako u svakoj stvari postoji punoća i praznina. Kroz pukotinu je otvoren ulaz svjetlosti: »There is a crack, a crack in everything / That's how the light gets in.« Svjetlo demokracije, valja se pouzdati, naći će posvuda rupu kroz koju može ući. Ali to nije ni jednostavno, ni brzo, ni bez žrtava, razaranja i nereda. Jer ljudska je narav nesavršena i neusavršiva. Teži božanskoj inspiraciji, ali ima ljudske nedostatke i nesavršenosti. Ljudsku narav valja spoznati i prihvatiti u svim njezinim veličajnostima i manjkavostima.

Cohen se alegorijom moćnoga broda u trijumfalnoj plovidbi nadovezao na omiljenu figuru starih grčkih filozofa koji su državu uspoređivali s lađom. Zacijelo je to bilo povezano s demokratskim reformama koje su jačale demokraciju tako što su davale veća prava u upravljanju veslačima u slavnim atenskim troveslarkama. Među prisposodobama ističu se dvije svojim osеbujnim filozofskim porukama. Obje su, međutim, znatno skeptičnije prema vladavini puka od pjesnikove poredbe.

Prva je poznata Platonova parabola o demokratskom brodu i snažnom brodovlasniku Demosu, koji je jači od svih drugih koji su se otisnuli na plovidbu. Ali on ne čuje dobro, gotovo je slijep, a ne razumije se najbolje ni u pomorstvo. U živopisnoj prisposodbi posada se broda prikazuje u stalnoj međusobnoj svađi i prijeporu. Svi se trse ne bi li vlasnika broda privoljeli

da upravo njima dopusti da preuzmu kormilo kako bi mogli slaveći i bančeci ploviti naokolo prema svojim prohtjevima. Posvađene strane veličaju svakoga tko im uspijeva objasniti kako da se lakše dočepaju kormila. Ali su isto tako kadri otrovati bunikom ili sasjeci svakoga tko im se ispriječi na tom putu. Nije im bitno što pri tome nemaju pojma o upravljanju brodom niti se razumiju u zvjezdoznanstvo, ne znaju što donosi vrijeme ni promjene vremena, ne raspoznaju dobro izazove što ih donose pojedina godišnja doba niti razabiru kako vjetrovi pušu. Ne slušaju, naravno, ni kormilara kojega nazivaju, kako Sokrat uvjerava Adimanta, »zvjezdarom, brbljavcem i beskorisnim«. ⁹ Kritičan je Platon prema takvim lađarima i njihovoj neukosti. Traže se učeni i iskusni kormilari koji predstavljaju filozofe. Prema njegovu opetovanom uvjeravanju u maksimama o filozofima-kraljevima, upravo su oni prije svih pozvani na upravljanje moćnim brodom države.

Druga se prispodoba pripisuje Ksenofontovu ili bolje rečeno Pseudo-Ksenofontovu spisu *Ustav Atenjana*. Premda se autor na početku kritički ograđuje od ustava koji, prema njegovu mišljenju, stavlja lošije iznad boljih, on ipak ukazuje na to da Atenjani uspijevaju održati takav poredak. Ključni je razlog što ondje siromašni i obični ljudi imaju viša prava od ljudi visoka roda i bogataša. Jer tamo je puk vrhovnik koji brodove opskrbljuje posadom i daje jakost gradu. Činjenica je da puk daje kormilare, vođe palube, časnike, nadzornike i brodograditelje. »S obzirom da je to slučaj, čini se svakome ispravno da ima udjela u najvišim službama države, kako ždriježbom tako i izborom, za svakoga da bude u stanju kazati svoje mišljenje ako želi.« ¹⁰ Uza sve prigovore, autor ne može poreći da su rezultati plovidbe takva broda demokracije pozitivni. Puk s vremenom uspijeva ovladati umijećem i veslanja i upravljanja. A sloboda je mišljenja velika pogonska snaga takva moćna broda.

U sljedećim će razmatranjima biti riječi o pojedinim postajama povijesne plovidbe lađe demokracije. Središnja su pitanja posvećena suvremenim tjesnacima, hridima i olujama s kojima se ona suočava na raznim meridijanima s posebnim pogledom na globalne perspektive i projekcije.

⁹ Platon 1997., 238; Država 488 a – 489 a.

¹⁰ Xenophon 1984., 1, 2.

Literatura

- Aristotel*, 1948. Ustav atenski. Preveo Niko Majnarić. HAZU, Zagreb.
- Burger*, Jeff (ur.), 2014. Leonard Cohen on Leonard Cohen. Interviews and Encounters. Chicago Review Press, Chicago.
- Coudenhove-Kalergi*, Richard, 2005. Paneuropa. Preveo Mate Križman. Hrvatska paneuropska unija, Zagreb.
- Guéhenno*, Jean-Marie, 1993. La fin de la démocratie. Flammarion, Paris.
- Hegel*, Georg Wilhelm Friedrich, 1985. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. U: Werke 12. Suhrkamp. Frankfurt a. M.
- Herodot*, 22007. Povijest. Preveo Dubravko Škiljan. Matica Hrvatska, 2007.
- Holt*, Jason (ur.), 2014. Leonard Cohen and Philosophy. Various Positions. Chicago: Open Court Publishing Company.
- Laertije*, Diogen, 1979. Životi i mišljenja istaknutih filozofa. Preveo Albin Vilhar. Predgovor Branko Bošnjak. BIGZ, Beograd.
- Lipset*, Seymour Martin / *Lakin*, Jason M., 2006. Stoljeće demokracije. Politička kultura, Zagreb.
- Maruna*, Boris, 1996. Bilo je lakše voljeti te iz daljine. Povratničke elegije. Matica Hrvatska, Zagreb.
- Mazower*, Mark A., 2004. Mračni kontinent. Europsko dvadeseto stoljeće. Prometej, Zagreb.
- Muzur*, Amir / *Rinčić*, Iva, 2014. Kerumizacija Hrvatske: kriza demokracije ili demokracija krize? U: Demokracija na prekretnici. Ur. Pavo Barišić. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.
- Platon*, 1997. Država. Prijevod Martin Kuzmić. Naklada Jurčić, Zagreb.
- Spengler*, Oswald, 1998. Propast Zapada. Demetra, Zagreb.
- Xenophon*, 1984. Pseudo-Xenophon (Old Oligarch). Constitution of the Athenians. U: Xenophon in Seven Volumes. 7. Ur. E. C. Marchant. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0158>.
- Zollo*, Paul, 1997. Leonard Cohen: Inside the Tower of Song. U: Songwriters on Songwriting. 261–291. Da Capo Press, Cambridge, Mass.

Summary

The Ideal of the Rule of the People

Introduction to the Philosophy of Democracy

Unique and magnificent was the enthusiasm of the generation that took part in the destruction of the totalitarian regime and in the establishment of democratic norms in Croatia a quarter of a century ago. The idea of political and institutional pluralism that poured into the subsequent democratic turn has been shaped since the eighties of the last century, especially in philosophical circles. The great ideals of freedom and equal rights aroused immense rapture and prompted a step forward into a new reality of a rule founded on public opinion and the reasoning of the many.

However, in the history are often present lamentations that the ideals created by phantasy have not become a reality and that wonderful dreams are shipwrecked on the cliffs of stiff and cold reality, as Hegel expresses in his Lectures on the Philosophy of History. Given this context, the author starts from the end of the nineties researching the causes of fierce clashes between ideals and crude reality. There is an obvious need to understand and analyse certain imperfections, common deficits and rather frequent deformations which brought to light a new state which had been anticipated with great hopes. So how do we cope with doubts, why is the idealised order not always ideal?

The book reconsiders certain significant stations of the historical sailing of the ship of democracy. Its central reflections are devoted to contemporary straits, cliffs and storms that democracy is facing at different meridians. Particular attention is paid to global perspectives and projections of advantages and perils that the democracy vessel is to expect in the future. Here is a short overview of the individual chapters.

Introduction to the Philosophy of Democracy

The term *ideal* in the title of the book has a twofold meaning. On the one hand, it indicates that, today, the government of the people has attained a *model* or an appearance which is used as a paradigm. In this sense, the word originates from the Greek notion *ἰδέα* referring to *form*, *image*, and *pattern*. In the last few decades, liberal democracy became some kind of a planetary paradigm of government in the world accepted by the majority of world citizens or at least by governments. Hegel would describe this type of development of the rule of the people as an idea that has shaped reality in a way which is adequate to its concept.

On the other hand and at the same time, an *ideal* designates that something has attained the acme of perfection. An ideal is something of perfect quality in some field. In this second meaning, a government by the people is far from being ideal. With regard to the defectiveness and imperfections that it manifests, it is doubtful whether it can accomplish this degree of perfection at all. Because each rule takes place in the sphere of a human activity called politics. Many who have been trying to gain a better understanding of these issues have concluded not only that politics is imperfect, but also that it sometimes reveals diabolic features. This was the reason why some philosophers – such as Machiavelli and Hobbes, to mention but the two well-known – attempted, since the Renaissance, to release politics from ethical norms which direct human actions towards perfection. Accordingly, Rousseau proved, with good reason, that democracy would be an appropriate form of government only if people were gods. Humans are obviously not such perfect beings that could live in flawless conditions. The rule of the people is not a perennial state, but a process exposed to permanent changes. It is for this reason that it always remains something longed for and dreamt of, something that continuously orientates human actions towards itself.

Ancient Sources of the Rule of the People and Republican Ideas

This chapter first gives a short explanation of the concepts of *polis* and *republic*. This is then followed by a historical overview of the transformation of republican ideas. Emphasis is placed on the general survey of the philosophical foundations of two classical conceptions of society, one as *polis* and the other as *res publica* by Aristotle and Cicero respectively. The concluding part tackles the following question: do the ancient sources of republican ideas still have any significance for the European unification at the present time of globalisation? What kind of insights can the model of identification of citizens with their small political community, the city-state, provide at a time of the megalopolis based on a scientific-technological mastering of the world and life? Can Cicero's paradigm of republic, which later expanded into a world empire, contribute to the understanding of global endeavours to conquer the "great-areas"?

For the constitutional dilemmas of the European Union, Benjamin Franklin's famous saying should resound deeply. After the 1787 Constitutional Convention, he was asked: "Well, Doctor, what have we got – a Republic or a Monarchy?" His response was: "A Republic, if you can keep it." His meaningful answer epitomises the eternal challenges and difficulties that the preservation of the republic faces. In this sense, the European Union will be able to continue its legacy of good democratic order and civic freedom if it is capable of reconstructing and building into its structure the political and philosophical legacy of republicanism, from the ancient origins of *polis* and *res publica* to the modern democratic republic. The idea of freedom in a free civic community, the republic, is not only a projection of Antiquity or early Modernity. The old philosophers cannot solve today's problems. However, taking into consideration their deliberations on society and the central role of civic responsibility for the wellbeing of the community sheds new light on contemporary politics. And they could help to better understand the current crisis of the European order if these historical experiences in terms of the active participation of citizens and their *civic virtue* were transferred into appropriate and wise legislation.

Deliberative Democracy and the Reasoning Power of the Many

The theoretical debate on *deliberative democracy* is contemplated in the light of certain attempts at perfecting the existing forms of government as well as at correcting and compensating for the obvious flaws of present-day representative democracy. The global domination of government by the people established toward the end of the 20th century induced efforts to further improve and perfect it. In this process, *deliberative democracy* stood out and became widely accepted due to its particular appeal. Today we speak of the *deliberative turn*, which occurred in 1990. A new approach to government by the people is being sought, one that emphasises deliberation, scrutiny, discussion, discourse, debate and verification in the process of reaching important decisions affecting a political community. The closest, even if not entirely equivalent term describing this is *discursive* or *consultative government by the people*. The implied attempts at improving democracy in a way bear witness to the fact that government should not be based only on majority decisions as a method of reconciling opposed interests. The wider substantial meaning of government by the people is being explored, which is based on certain normative assumptions and on *consensus* in a pluralistic society. Most representatives of this school of thought tend to combine the elements of majority rule with the concord of opinion in the decision-making process.

The revival of *deliberative democracy* has once again highlighted the origins of democracy in Ancient Greece and Aristotle's understanding of politics in particular. The philosopher from Stagira performed a theoretical analysis of the centuries-old tradition of Hellenic deliberative political practices and his unique philosophical discourse is a significant guidepost in this respect. While reflecting on the contemporary discussions about deliberative government by the people, this chapter points out some of the fundamental elements of Aristotle's understanding of politics. It takes a closer look at his *aporia*, parables and arguments in favour of public discussion and consensus decision-making. It further examines the arguments used by Aristotle to corroborate his assertion that public discussion and mutual explication of views among citizens is essential. The chapter opens with the development of the term *deliberative democracy*. Connected with this is an excursus on the origin and meaning of the word "deliberation" as well as a brief presentation of the terminol-

ogy used in discussing deliberative democracy based on three definitions. Aristotle's understanding of collective deliberating and his so-called *summation theory* are subsequently placed in their historical context and examined by comparing them with the corresponding theories of his predecessors. Finally, the arguments in favour of collective reasoning and virtue are summarised in the following five forms: the *ethical*, the *political*, the *dianoetic*, the *teleological* and the *collective responsibility* form. Aristotle's postulates and thoughts presented in this chapter are recommended as valuable testimonies and useful counsel for the present-day discussion of deliberative government by the people.

On the Genealogy of the Public in Democracy

Starting from the fundamental question of the role of the public in democracy, this chapter elaborates this controversial issue in six sections. The first section examines the close internal relationship between the public and the rule of the people. The second deals with the origin and historical sources of the public. Then follows an overview of the ancient shaping of the public with regard to the primeval order of the rule of the people and the division of life into the public and private spheres, into the sphere of polis and the sphere of home. The fourth section considers the modern relationship between the public and the private domains by way of the representative model of the liberal state order and its competition with republican values. The next section tackles different conceptions of the public and its relation to private life in mass democracy. The last section reconsiders perspectives of the public and democracy with regard to globalisation and planetary mediatization. The conclusion brings to light that, in a just democratic order, establishing equilibrium between the public and the private spheres is crucial.

The public and the private appear as a conceptual pair that demands a division of the spheres of life in society. Inasmuch as these two domains are different by themselves, a decision in favour of either is superfluous. This is discernible from Pericles's famous Epitaph: he does not praise Athenian life on account of the predominance of the public, but on account of an appropriate harmony between the public and the private. Each of the two spheres has a value in itself and its priority. There exist common af-

fairs that should be deliberated on communally and that should be governed jointly.

But having freedom in their relations to themselves and to their fellow human beings should be made possible for individuals. Where a political subject breaks into the private sphere, the freedom of people, a fundamental condition of freedom in the first place – disappears. Totalitarian regimes of the last century provided too much evidence of this. Similarly, ruining or repressing the public sphere under pressure from the private is unjustifiable. Regulation of a concrete political community should start from the presupposition that both the public and the private, each in its respective manner, should be enabled to make an adequate contribution to the shaping of life in society.

Not all relations and handlings are equally suitable for the public. Communications, information and network systems stand in need of further fostering and improving, but at the same time, preserving human dignity by way of separating the public from the private and by way of showing high appreciation of the individual and the intimate is necessary. It is difficult to live under pressure from universal transparency, as well as to function as if in a glasshouse of sorts where all is displayed before the public eye. In addition to the public sphere, people, therefore, need solid and non-transparent walls behind which individuals can, in their own private sphere, freely dispose of their human existence. A just and fair democratic constitutional order should secure an appropriate equilibrium between the public and the private. There is no effective defence against the abuse of government without the public, just as there is no full human freedom without a sufficiently secured private sphere.

Democracy without Ethos?

In the light of political theories expounding that it is possible to establish a democratic form of state in an ethically neutral manner, the author analyses the arguments that claim this to be impossible. What is primarily being considered are the theses of two philosophers who tried to prove that it is impossible to build and sustain a democracy without ethos. It was from democracy that Montesquieu demanded the highest form of

morality – virtue. Following his path, de Tocqueville used the American example to explain that ethos, which he understood to be an expression of morality and customs, represents the most important element of order in democratic institutions. Why did de Tocqueville warn so harshly against the danger of despotism if democracy is not bolstered by a moral substance? The said issues are analysed in terms of the practices of present-day politics in view of modern discussions about democracy.

Civic Virtue in Democracy

The main question in this chapter concerns the relationship between the framework of law and moral norms. So as to estimate how just and fair an order of society is, is it sufficient to observe its legal framework alone or should this framework primarily be considered in the light of moral norms that are accepted in society? This question directs us first towards the importance of civic virtues in democratic society. The point in question is the meaning of classical values which have been the subject of ethical and political debates from Plato and Aristotle to date. At first glance, the modern era, which has built a specific liberalism on the positivism of re-evaluated values, seems to be able to thrive without such superfluous ballast and questionable ethical tools as civic virtues. Modern society is primarily a legal society, an *empire of law*. Law and justice arising from “legalised” or legally ordered relationships represent the substance on which the society’s legal constitution is constructed.

Consideration of civic virtues in modern society clearly proves that it is not possible to reduce democratic society only to individual interests. In the modern context, real democracy also presupposes the existence of certain civic virtues. For politicians, it is worth highlighting that the question of virtues is not only a question of the political legitimacy of governments. What is more, the point in question is very fundamental for the building, preserving, developing and perfecting of the state community as such.

Less civic virtue is needed for the state order wherein the government has its fulcrum point above the law, in a monarchic divine mission or in the consecrated historical goals of a single chosen party. However, the depth

of crisis which the shaken so-called “transitional” regimes in post-communist countries are facing only proves the significance of Montesquieu’s historical insight that the rule of the people cannot succeed without difficulty without power-generating civic virtue and without citizens being engaged in the common good. Within this framework, debates on virtue ethics confirm a positive answer to the initial question. Apparently, it is difficult to constitute a good and just society from the viewpoint of ethical neutrality.

The Ethical Ideal of Democracy

This chapter elaborates on the essential characteristics and model of democratic education in Dewey’s works. It starts with the question: what is the meaning of Dewey’s concept of education with regard to contemporary deliberative democracy? Can his ethical ideal of humanity be applied as a philosophical basis for the evaluation and justification of democratic practices? Does Dewey undermine and destroy the foundations of liberalism, as suggested by Richard Rorty? Or does his reconstruction of philosophy actually bring liberalism back to life, thus opening new paths to democracy? The latest wave of reception of Dewey’s philosophy expresses with increasing intensity that something, which at the same time exceeds the framework of modernity and points to the future, emerges from his legacy of thought through fruitful collisions with the ideas and tendencies of the modern age. In the current renaissance of pragmatism, it is especially significant to note that Dewey’s highly sophisticated criticism of modern “individualism”, together with his advocacy of strengthening the links of moral and participative democracy in local communities, finds its way to communitarian discourses. The concluding thesis is that Dewey does not destroy the foundations of liberalism and democracy by emphasising the substantial connection “communication–community–common”, but rather enriches, strengthens, and raises them to a higher level.

Does Globalisation Threaten Democracy?

The topic of this chapter is the correlation between the modern process of globalisation and democracy. The agenda starts with the concept of globalisation, its different meanings and various layers, traps and paradoxes, consequences and effects, advantages and disadvantages in view of contemporary life. Following a brief introduction of the topic, the chapter outlines a short historical philosophical overview of the development of globalisation from the ancient times to the contemporary world. The focus of the philosophical view is that of two significant authorities and opposite approaches in the process of developing "World Society" – Immanuel Kant and Georg Wilhelm Friedrich Hegel, wherein Kant explains the means of arriving at the status of "World Civility" as a "Natural Purpose", while Hegel exposes the necessity of the historical global development to the state of global freedom. Today's key issue is the question whether the process of making a global society threatens democracy in the modern world. All agree that the globalisation process diminishes the domain of authentic political acting. Democracy originates from the "polis" or the small town republic, and is a symbol of government in small communities. The step from polis democracy to national state democracy was the result of a change from direct to representative democracy. The transition from national to supranational and global politics requires a new essential transformation of the being of democracy.

Democracy and "Post-democracy"

The last chapter discusses at greater length the reaches and perspectives of democracy and post-democracy in Southeast Europe. It starts from the general state of democracy and global tendencies in the world. It then moves on to discussing the achievements of democracy in the European Union and the politics of democratisation which has been implemented and measured in the framework of the accession process of candidate countries to the European Union. Upon close examination, besides substantial democratic optimism which matured particularly after the democratic turn in 1990, and a sturdy building of democratic institutions and the citizens' democratic beliefs, doubts as well as an increasing amount of disap-

pointments are also observable. This is manifested not only in the shattering of confidence in and the undermining of the authority of political elites, but also in a whole series of signs of de-politicisation of wide circles of citizens, who have a feeling of losing their own power to influence politics and a feeling of being confronted with a form of pseudo-democracy.

Irrespective of all the deficiencies and shortcomings which are observable in political acting, the crucial goals which politics aspires to pursue in achieving freedom, equality, justice, human rights and the common good are something that makes politics precious and noble. The democratic path to these objectives is shorter and safer than others. The countries of Southeast Europe are on this right path to democracy, but they are obviously not exempt from certain "post-democratic" symptoms, sharing them with countries whose democratic tradition is much older. However, the great story of the rule of the people in the world has not ended yet, it continues indeed, with democracy thus being regenerated and rejuvenated. It has not withered in "post-democracy".

Vladavina puka između ideala i zbilje

Premda je demokratski poredak postao planetarnim uzorom, vladavina puka u značenju najvišega stupnja savršenstva daleko je od ideala. S obzirom na nesavršenosti što ih iznosi na vidjelo, pitanje je može li takvo stanje uopće dosegnuti. Je li ostvarenje njezine zamisli primjereno samo narodu bogova, kako tvrdi Rousseau? Ostaje li ideal po svojoj naravi u neprestanom prijeporu sa stvarnošću, nešto za čime se svagda teži i o čemu se sanja? Kako ideal upravlja ljudskim činidbama? Ova knjiga rasvjetljuje bit i narav vladavine puka, obrađujući kako i zašto je demokratski put prema uzvišenim čudorednim idealima, unatoč svim zavojima i manjkavostima, u stvarnosti pouzdaniji i prohodniji od drugih dosad iskušanih.

